Oğuznamelere Göre Türk Toplumunda Kadının Siyasi ve Askeri Rolleri*

Samet ALIÇ

Arş.Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
sametalic@hotmail.com.tr

Öz: Bu çalışmada Oğuznameler esas alınarak Türk toplumunda kadının siyasi ve askeri rolleri incelenmiştir. Oğuznamelerde geçen olaylarla tarihî bilgiler karşılaştırılmıştır. Oğuznamelerde bahsedilen kadınların siyasi ve askeri mevkiinin ne kadar önemli olduğu ve kadınların bir toplumun tarihinde olumlu veya olumsuz ne derece etki edebilecekleri ortaya konulmuştur.

Bu çalışma hazırlanırken Oğuznameler arasında özellikle Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Hikâyeleri ve İslâmî versiyonOğuznamelerin ana kaynağı olan ReşideddinOğuznamesi temel alınmıştır. Diğer İslâmî versiyonOğuznamelere de başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oğuzname, Kadın, Siyasi, Askeri, Reşideddin, Oğuz Kağan, Ebülgazi Bahadır Han, Dede Korkut

The Polıtıc and Mılıtary Role of The Woman in Turkısh Socıety in Reference to Oguznames

Abstract: In this study, were analyzed the political and military roles of the Turkish woman in Turkish society based on the Oguznames. It was described the differences and similarities between the informations which Oguznames contain and the historical knowledge. It was revealed that how women mentioned in the Oguznames strong in terms of the political and military and how effective they could be either positive or negative in the history of a society.

It was used especially the Oghuz Khan Epic written in Uyghur Alphabet, the ReşideddinOguzname was taken as the basis which is the main resource of the Islamic versions Oguznames and DedeQorkut Stories while working on this study. Other Islamic versions of the Oguznames were also utilized.

Keywords: Oguzname, Woman, Politic, Military, Reşideddin, OguzKagan, EbülgaziBahadır Han, DedeKorkut

* Bu makale Samet ALIÇ, Oğuznamelere Göre Türk Toplumunda Kadın isimli Yüksek Lisan tezinden (KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013) türetilmiştir.

Geliş Tarihi:01.08.2016

Kabul Tarihi03.10.2016

GİRİŞ

Milletlerin milli gurur kaynaklarından biri olan destanlar, doğrudan tarih kaynağı olmasalar bile içeriğindeki bilgilerle milletlerin kültür ve medeniyetleri hakkında ipucu verirler. Destanlar sadece bir edebiyat ürünü değildir; çünkü destanlar tarihi olaylar etrafında şekillenerek ortaya çıkar. Destanlar birebir tarihi yansıtmaktan ziyade oluştuğu dönemdeki insanların ve milletlerin sosyal yaşam tarzlarını ortaya çıkartması açısından önem taşır.Ayrıca destanlar içinde barındırdıkları bu sosyal kültürel özellikleri nesilden nesle aktarma özelliğine sahiptir. Destanî mahiyette eserler tarihi vesikalarla karşılaştırılmak suretiyle, bu eserleri yaratan ve yaşatan içtimaî çevrenin ideolojisini yaşayış şartlarını, maddi ve manevi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu eserler kronoloji bakımından olmasa bile oluştuğu dönemin insanlarının psikolojisini anlamak bakımından yeri geldiğinde kuru vakayinamelerden daha üstün ve daha canlı tarihi bilgiler verebilir (Köprülü, 1943: 441). Bu sebeple destanlar, bir edebi ürün olmakla beraber birer tarihî kaynak sayılırlar.Millî destanlara sahip olmayan milletlerin tarihi zenginliği de yoktur; bu milletler medeniyet tarihinde çok güç yer alabilirler veya kendilerine yeni bir tarih yaratır gibi destanlar yaratmak zorunda kalırlar (Kaya, 2011: 1).

Çalışmamızın temelini oluşturan Oğuznameler, Oğuzların atası olan Oğuz'un hayatını ve fetihlerini anlatan destanî mahiyette eserlerdir. Eserlerde doğaüstü anlatılara yer verilse de anlatılan olaylar kendi döneminin sosyal, kültürel, siyasi ve iktisadi özelliklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Oğuznameler tarihe kaynak teşkil etmektedir. Ayrıca bu eserlerin en önemli özelliği toplum tarafından benimsenmiş olmasıdır. Toplum tarafından benimsenmesi de içeriğinde bulunan olayların o dönemin toplum yapısına uygun olarak anlatıldığının bir kanıtıdır. Oğuznameler temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki İslamiyet öncesi tek versiyon olan Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı, ikincisi ise Oğuz Kağan Destanı'nın İslâmi varyantlarıdır. İslâmiversiyon içinde farklı isimlerde Oğuznameler bunlunsa da bunların temel kaynağı İlhanlı veziri ReşideddinFazlullah'ın yazdığı Cami'üt-Tevarih'in içinde bulunan Târîh-i Oğuz-u Türkân ve Hikâyet-i Cihangiri û bölümleridir. Diğer İslâmi Oğuz Kağan Destanları ReşideddinOğuznamesi'ni temel alarak oluşturulduğu için aralarında çok fazla farklılıklar bulunmamaktadır, bu destanlarda verilmek istenen mesaj genellikle aynıdır. Bu Oğuznamelerden ayrı olarak Dede Korkut Hikâyeleri'ne de bir parantez açmak gerekir. Bu eser

Oğuzname kültürünü yansıtan ansiklopedi karakterindeki geniş tabanlı bir edebî-tarihi kaynaktır. Türk edebiyatının ana kitabı olan Dede Korkut Hikâyeleri Türk toplumunun kökünü, yurtseverliğini, devlet hissini, dostunu, düşmanını, gönül dünyasını, tarih hafızasını, dününü, bugününü, yarınını göstermektedir.

Oğuz Destanı'nın iskelet ve çerçevesini Proto-Türk mitoloji motifleri oluşturmaktadır. Bununla beraber Proto-Türk düşünceler ile mitoloji motifleri büsbütün ortadan kaybolmaktadır (Ögel, 2006: II, 1)

Türk toplumu için zihin haritası özelliği taşıyan Oğuznameler, kadınların toplum içindeki bütün rolleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Biz bu çalımızda Oğuznamelerde kadının sadece siyasi ve askeri rollerini inceledik.

REŞİDEDDİN OĞUZNAMESİ VE DİĞER İSLÂMİ DÖNEM OĞUZ KAĞAN DESTANLARI'NDA KADINLARIN SİYASİ VE ASKERİ ROLLERİ

Oğuz'un Kıl-Barak ile Savaşında Kadınların Rolü

Kıl-Barakdünyanın karanlık tarafında bir ülkedir. Bu kavmin erkekleri kara renkli, çirkin yüzlü ve köpek gibi kadınları ise temiz yüzlüdür. Oğuz bu ülkeye elçi göndererek kendilerine vergi ödemelerini ister. Bunun üzerine iki kavim arasında savaş çıkar. Oğuz ve askerleri ilk savaştamağlup olur. Oğuz dağılan ordusunu toparlamak için bir ırmak kenarına çekilir. Oğuz'un adamlarından biri ise Kıl-Barak kavminde kalır ve kadınların arasında gizlenir. Bu kadınların kocaları pis vücutlu, çirkin yüzlü ve köpek gibi olduklarından Kıl-Baraklı kadınlar,Kıl-Barak'ta kalan bu adamı çok beğenirler ve onun yanında toplanırlar. Onunla münasebeti arzu ederler ve bir hediye olarak bu adamıkadınların büyüğü olan İt-Barak'ın karısının yanına götürürler. Kadın bu adamın konuşmasından ve münasebetinden çok etkilenir. Çünkü kocası ile temasta bulunamadığından şikâyetçidir. İt-Barak'ın karısı bu fiziki isteği ve sevinci yüzünden Oğuz tarafına meyil eder. Gizlice Oğuz'a elçi göndererek Oğuz'un İt-Barak'ı yenmesi için yol ve yöntem gösterir: "Demirden dikenli çiviler yaptırınız ve askerlerinizden her biri bu demir dikenlerden bir miktarını terkiye bağlasınlar ve savaşta bunları düşman üzerine serpsinler. Fakat kendi atlarınızın ayaklarına zarar gelmemesi için uygun nallar yaptırmalısınız. Sonra da düşmanların burunları ve vücutlarının kenarları tutkalsız (Kıl-Baraklılar savaş sırasında silahlardan korunmak için vücutlarına tutkalla kaplarlardı bk. Togan, 1982: 24-25) olduğundan oralarına ok yağdırınız." Bu bilgiler üzerine Oğuz memnun olur ve savaş hazırlıklarına başlar. İt-Barak kadınlarına sürekli

yakışıklı kimselerden elçiler gönderilir. Kadınlar bu elçilere çok yardım ederler. Oğuz için gerekli olan bütün alet ve malzeme bu kadınlar tarafından temin edilerek Oğuz'a gönderilir. Netice de Oğuz Kıl-Barak'ı itaate mecbur eder. Bu kadınlar da gelen erkekleri çok sevdikleri için onlarla beraber dönerler (Togan, 1982: 24-26, Ebülgazi Bahadır Han, t.y. : 31).

Bu hikâyede kadınların bir toplum üstündeki etkisinin önemi ortaya çıkmaktadır. İlk önce askeri çabalarına karşı yenilmekten kurtulamayan Oğuz geri çekilir. Ancak Kıl-Barak kadınlarının cinsel arzusu ve kendi erkeklerine ihaneti Oğuz'un Kıl-Barak'ı almasını sağlamıştır.Kadınların öne çıkan arzuları Kıl-Barak devletinin sonunu getirmiştir. Bu noktada Kıl-Barak kadınların olumsuz bir rol üstlendiği ortaya çıkmaktadır.

Gönderilen elçiyle Oğuz'a savaş taktiği verilmesi ve gerekli malzeme yardımı yapılması dönemin kadının askeri zekâsını ortaya koymaktadır. Kıl-Barak toplumunun güçlü ve zayıf yönlerinin toplumun kadın fertleri tarafından detaylı şekilde bilindiğini göstermektedir. O halde kadın sadece evinde oturup boş vakit geçirmemektedir,devlet işlerini ve savaş yönetimini iyi bilmektedir. Erkeklerin yaptığı işler kadınlar tarafından takip edilmektedir.ReşideddinOğuznamesinegöreKıl-Barak kadınlarının herhangi bir milli sevgiye veya yurt sevgisine sahip olmadıkları ya da temiz ve güzel erkeklere olan sevginin daha ağır bastığı da ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde yurtlarını terk etmeleri ve erlerine ihanet etmeleri bu kadar kolay olmazdı.

Kadınların (eşler ve kız kardeşler), arzularına kapılıp düşmanla işbirliği yapması, eşlerine ve kardeşlerine ihanet etmelerine sadece Oğuznamelerde rastlanmaz. Bu tip örnekler diğer bazı destanî mahiyette metinlerde de geçmektedir (Aça, 2007: 86).

Reşideddin Oğuznamesine Göre Kalaç Kavminin Doğuşu

Oğuz Demavend'e yönelir, orada yaylak yapmak ister. Yolda, Oğuz'un askerlerinden birinin yaşlı eşi bir oğlan çocuğu doğurur. Bu nedenle bu çift Oğuz'dan geri de kalırlar. Birkaç gün sonra Oğuz'un arkasından yetişirler. Oğuz adama neredeydin niçin geri kaldın diye sorar. Adam karısının yolda doğum yaptığını bu yüzden geç kaldıklarını açıklar. Fakat Oğuz bu durumdan memnun kalmaz. Onu azarlayarak şöyle der: "Kadın doğum yaptı diye yoldan ve ordudan geri kalmak olur mu? Mademki siz bu yüzden yoldan ve ordudan geri kaldınız o halde burada kalın."

Sonra kadına: Türkçe olarak ey kadın aç ve geri kal manasında “Kal aç” der. Onlarda Oğuz’un verdiği bu cezayla orda kalırlar. Zamanla bu Kal aç isimi Khalaç olmuş ve Khalaç (Kalaç/Halaç) kavmi o şahsın torunlardır (Togan, 1982: 44-46, Ebülgazi Bahadır Han, t.y. : 36).

ReşideddinOğuznamesi’nde anlatılan bu olayda Oğuz’un bu sert tavrını o dönemde kadına değer verilmemesi şeklinde değil de devletin ve ordunun disiplininin sağlam olması şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ordu disiplininin doğum yapmış bir kadından daha öneme haiz olduğu gözükmektedir.

AndalıpOğuznamesi’nin “Oğuz Han’ın Kendi Yurduna Dönmesi” bölümünde **Kalaç**kavminin doğuşu farklı anlatılmaktadır:

“…Yine birkaç bin asker,
Alıp çıkınca deniz ile yer doldu.

Biraz Türk toplanıp Han’a müracaat etti,
Onlar fakir, hor ve ekmeğe muhtaç idi.

Han’a dediler: “Biz açız,
Senin ihsanın deniz dalgası gibi imiş.

Eğer bizlere doğru dönerse bu dalga,
Bu gariplerin gönlü doyacaktır.dediler.

Han bunlara dedi: “Sen gitme kal aç!”
*O günden sonra onun adı **Kalaç**kaldı …”*(Aça, 2011: 212).

Kadının Siyasi İktidar Aracı Olarak Kullanılması ve Tuman Han’ın Kadını İçin Yaptığı Savaş

Oğuz’dan sonra sırasıyla tahta Kün Han, DîbYavguy Han, Kurs Yavkuy, İnal Yavkuy Han, Atlı Kiş Donlu Kayı İnal Han geçer. Atlı Kiş Donlu Kayı İnal Han’dan sonra yerine Tuman Han’ın geçmesi gereklidir; ancak yaşı küçük olduğu için naibi Köl Erki Han tahta oturur. Tuman ergenlik çağına gelince tahta oturmak ister. Köl Erki Han ise bunu öğrenince korkar ve endişelenir. Daha sonra Korkut ortaya gelip Tuman Han’a der ki: “Baban öldüğü vakit sen henüz küçük olduğundan padişah naipliğini aramızda danışma yaparak sen büyüyünceye kadar Köl Erki Han’a verdik. Şimdi sen büyümüş ve bu makama

erişmişsin. Köl Erki Han yaşlanmış bugüne yarına kalıp kalmayacağı belli değil bu sırada sen onu görevinden uzaklaştırırsan halk ona serzenişte bulunur ve bu da efendiliğinle bağdaşmaz, garip ve acayip olur. En iyisi sen onun kızını alırsın ve o da bütün mal ve hazinelerini sana verir. Birkaç gün sonra da ölünce, taht her şeyi ile sana kalır." Tuman Han Köl Erki Han'ın kızını toyda görmüştür. Kızı beğenip onu ister. Bu sebeple de bir eğlence yapılır.

Tuman Han bir gün uyurken dışarıdan gelen bir kadın sesi duyar: "Ayne (İne?) Han oğlu Uje Han dermiş ki Tuman Han'ın almış olduğu Köl Erki Han'ın kızına daha önce ben gönül vermiştim ve ben alacaktım. Ama o araya girerek kızı almış; gideceğim onunla savaşıp kızı geri alacağım." Tuman Han bu sözleri işitince kulak ardı etmeyi kendisine yediremez. Derhal kalkarak askerlerini toplar ve Uje Han üzerine savaşa gider. Tuman Han bu savaşta Uje Han'ı yener (Togan, 1982: 53-59).

Tuman Han'ın Köl Erki Han'ın kızıyla evlenmesi hem Köl Erki Han ile Tuman'ın arasını yumuşatmış hem de Tuman'a iktidar şansı tanımıştır. Bu evlilikler stratejik bir evlilik olmakla beraber manası açıkça bellidir. İktidar ailesi çerçevesinde yapılan evliliklerin çoğu siyasi evliliktir. Örneğin bir hikayedeTuman'ın oğlu herkesin içinde dedesi Köl Erki Han'a: "Bu tahtta oturmak babamın hakkıdır. Epey zamandan beri sen buna sahip çıktın. Babam büyüdükten sonra hâlâ da tahtta oturup hükmetmek gayesiyle anamı ona verdin" (Togan, 1982: 60) dediği görülmektedir. Devlet erkanının gelinlik kızlarının taliplisi çok olur. Çünkü devlet erkanından alınan gelin güç ve siyasi destek demektir. Tuman Han da bu yüzden Uje Han'la savaşarak onu mağlup etmiştir. Ayrıca Türk toplumunda kadın eş kutsaldır. Hiçbir erkek eşine göz konulmasını hazmedemez.

Bayur (Babür/Baber) Hatun

Tuman Han'dan sonra sırasıyla tahta Tiken Bile Er BiçkenKayıYavkuy Han, UladmurYavkuy Han, Kara Alp daha sonra da Kara Han oğlu Buğra Han tahta geçer.Buğra Han'ın büyüğü İl-Tekin, ortancası Korı-Tekin ve küçüğü Bek-Tekin olmak üzere üç oğlu bulunmaktadır. Bu üç çocuğun anası da Bayur Hatun'dur. Bayur Hatun gayet akıllı, bilgili ve iş bilir bir hatundur. Memleket işleri hakkında çoğu zaman o hüküm verir. Bir gün bu hatun ölür. Buğra Han üç yıl boyunca yas tutar. Otağından dışarı çıkmaz ve saçını kestirmez. Buğra Han ihtiyarlayıp zayıflar, kuvvetli bünyesi gittikçe kötüleşip çökmeye yüz tutar.

Korı Tekin babasına: "Ey baba kaç senedir evin bir köşesinde yapayalnız yas tutuyorsun. Böyle yalnızlıktan ne çıkar." der. Daha sonra babasını evden çıkarıp ava giderler. Avdan döndükten sonra Korı Han babasına anamın yerini tutması için sana bir kız alacağım der. Buğra Han da ağlayarak şöyle cevap verir: "Hangi kadın anan Banu Hatun'un yerini tutabilir? Hem ben kadınlardan sakınırım baba-oğlun arasını bozar anlaşmazlık çıkarırlar." der (Togan, 1982: 61-64).

Farsça destanda Bayur Hatun olan isim Ebülgazi Bahadır Han tarafından Babür (Baber) Hatun olarak (Ebülgazi Bahadır Han, t.y. : 68), Kazan Oğuznamesi'nde Babür Hatun (Ükten, 2010: 123) olarak verilmiştir.

Bayur Hatun akıllı, bilgili ve iş bilir sıfatları ile tanımlanır. Devleti kocasından ziyade Bayur Hatun idare eder (Sümer, 1960: 376). Akıllı ve eşi tarafından sevilen bir kadının hem evindeki sorumluluklarını yerine getirdiği hem de gerektiğinde eşine devlet hizmetinde yardım ettiği görülmektedir.Devlet yönetiminde söz sahibi olmak belirli bilgi birikimini, kıvrak zekâyı ve siyasi adabı gerektirir. Öyleyse Bayur Hatun siyasi bilgisi ve adabı güçlü, zeki bir kadındır.

Bal (Mal?) Hatun ve Gevar Hatun'un Siyasi Rolleri

Korı Han'dan sonra Oyunak, ondan sonra da Arslan Han tahta çıkar. Onun kırk hacibi ile Suvar ülkesinden satın aldığı Suvar adında bir gulamı (içoğlan) vardır. Suvar çok hürmetli, kahraman, çevik ve cana yakın biridir. Padişah ona çok yakınında yer verir. Öylesine inak biridir ki beylerin ve vezirlerin huzurunda padişahın kulağına gizlice söz söyleyebilmektedir. Hacibler ve inaklar onu kıskanırlar. Aralarında kengeş yaptıktan sonra padişaha şunu arz ederler: "Bu Suvar padişah hakkında kötü niyetler besliyor. Seni öldürüp padişahlığa zorla sahip olacak ve karını da alacak. Biz bunu öğrenince saklayıp gizleyemedik." Bu sırada Savur bir yere göreve gönderilmiştir. Kara Arslan Han, Savur döndüğü zaman onu yakalayıp parça parça etmeniz için size veririm der ve hareme gelir.

Ulu Hatun olan Bal (Mal?) Hatun ile Gevar Hatun kâse sunmak için yanına gelirler. Padişahın sıkıntılı ve üzüntülü görünce bunun sebebini sorarlar. Arslan Han Savur hakkında öğrendiklerini anlatır ve gönlüm bunun için bozulmuştur. Yarın buraya dönünce sorguya çekilecek. Eğer söylenenler doğruysa onu öldüreceğim der. Hatunlar ise şöyle derler: "Gerçi biz de bazen onu kıskanıp çekemiyorduk; zira gizli-açık her türlü sözü sana söyleyip küstahlık ediyordu.

Ama o çevik ve kahraman bir adamdır. Her türlü iş ve hizmetin ortasından pişip gelmiştir. Bütün dünya padişahlık işlerini yiyip-içme, at, katır, deve gibi hayvanların yemlerini, elbise, giyim ve donatım hususlarını iyice düzenlemiş ve planlamıştır. Onlar bu sözleri kin ve kıskançlıktan söylemiş olabilirler. Önce sıkı bir inceleme ve araştırma yapılsın. Böylece etrafın siyaseti ve düzenleri başıboş bırakılıp ihmal edilmesin. Adamcağız günahsızken kendisini kıskananların yalanı ile ölüme gitmesin. Sonra pişmanlık fayda vermez; müsterih olmak için dikkatli davranmak gerekir."

Kara Arslan Han bütün gece bu konuda düşündür. Haciblerine ve Suvar'a karşı tatlı bir hileye karar verir. Kendisini ölmüş gibi gösterip sonra da onların tavırlarını ölçer. Böylece Savur'un haksız yere iftiraya uğradığını anlar (Togan, 1982: 68-69).

Bal Hatun ve Gevar Hatun hiçbir çekince ve baskı görmeksizin hükümdarla devlet işlerini görüşebilmektedirler. Bu hatunların sözlerine bakılarak hatunların hükümdarın yanında çalışanları iyi tanıdıkları görülmektedir. Devlet adamlarının hal ve tavırlarından onların kıskançlık yapıyor olabileceklerini tahmin etmeleri ve bu tahminin doğru çıkması hatunların devlet işlerinden bağımsız olmadığının bir göstergesidir.

Hatunların sıkı bir çalışma yapılmasını istemesi ve etrafın siyasetinin ihmal edilmemesini istemesi hem gayet rahat bir şekilde Han'a akıl verebildiklerini hem de devletin siyasi geleceğini düşündüklerini göstermektedir.

Mama Hatun

İran padişahı Horasan'ı Koma adında bir kişiye verir. Koma Horasan'a geldikten sonra duyar ki Ebulhan'daArsarı Bay'ın Mama isminde görülmeye değer güzel bir kızı vardır. Arsarı Bay'a adam göndererek, çok mal vereyim dedirtir ve kızı istetir. Arsarı Bay bu teklifi reddeder ve kızını vermez. Bunun üzerine Koma Bay çok sayıda askerini alarak Arsarı Bay'ın ilini basar. Düker denilen kuyuda Arsarı Bay'ı şehit eder. Mama Bike'yi alarak geri döner ve ona nikâh yapar. Uzun süre evli kalırlar.

Mama Bike'nin hiç erkek evladı olmaz. Bu sebepten Koma Bey, Arsarı Bay'ın oğullarına gelip kardeşlerini alsınlar diyerek haber yollar. Mama Hatun'un Kultak Karacan Mirgen ismindeki kardeşi gelir. Koma Bey, Mama Bike'ye çok mal vererek onu kardeşine teslim edip gönderir (Ebülgazi Bahadır Han, t.y. : 92).

Bu hikâye siyasi evliliklerin devletlerarasında ne gibi huzursuzluklar çıkarabildiğinin bir örneğidir. Arsarı Bay kızını vermek istemeyince hem canından hem de kızından olmuştur. Mama hatunun erkek evladı olmadığı için babası evine gönderilmesi, günümüz Anadolu coğrafyasına kadar yansıyan bir Türk kültürünü öne çıkarmaktadır. Biz bu hususun doğruluğunu yanlışlığını tartışmayacağız; ancak belirtmek gerekir ki Türk ananesi yüzyıllar boyu kendi dinamiklerinden ödün vermemiştir.

Oğuz İline Beylik Yapan Kadınlar

Türkmen tarihini iyi bilenlerin dediğine göre; yedi kız bütün Oğuz ilinin ağzına bakındırıp çok yıllar beylik yaparlar. Bunlar:

1. AltunKösekiSundan Bay'ın kızı ve Salur Kazan Alp'in karısı Boyu Uzun Burla (Bular) Hatun.
2. Karmış Bay'ın kızı ve MamışBik'in karısı Barçın Salur Hatun. Onun mezarı Sir suyunun yakasındandır ve halk arasında meşhurdur. Özbek ona Barçının Kök Kâşânesi der. Sanatkârane işlenmiş güzel bir künbettir.
3. Kayı Bay'ın kızı ve Çavuldur Bala Alp'ın karısı Şabat Hatun.
4. Kondı Bay'ın kızı Biyeken Alp'ın karısı KüninKörkli Hatun.
5. Yumak Bay'ın kızı Kalkın Konak Alp'ın karısı KüninKörkli Hatun.
6. Alp Arslan'ın kızı Kestan Kara Alp'ın karısı Kerce Buladı Hatun.
7. Kınık Bay'ın kızı, Dudal Bay'ın oğlu Kımaç'ın karısı Kugadlı Hatun (Ebülgazi Bahadır Han, t.y. : 96-97).

Bilindiği üzere Türk toplumunda kadın hükümdarlar olmuştur. MÖ VI. yüzyılda İskitler'deTomris Hatun ile kadın hükümdarların ortaya çıkma süreci başlamaktadır.Peçenek-Türk Hakanı Tomris Hatun yönetimi sırasında birçok kez İranlılarla savaşmıştır. Bir erkek hükümdar ülkesini nasıl yönetiyorsa aynı şekilde yönetmeyi başarmıştır. Tomris Hatun'dan başka Şecerud-Durr (Kortantamer, 2002: V, 772), Buhara Melikesi Kabaç (Kınık) Hatun, Devletli Türk Şuca Hatun, Naime Hatun, Terken (Türkân) Hatun, Sultan Raziye gibi Hatunlar devletlerini yönetmişlerdir (detaylı bilgi için bk. Gültepe, 2008).

Gök-Türkler ve Uygurlarda da Kağan'ın eşi ya da annesi Kağan'ın yanında bulunurdu. Bilge Kağan Abidesi'nin Doğu cephesindeki "Türk Milletinin dadı sanı yok olmasın diye babam kağan ile annem hatunu yükselten tanrı…" (Köksel, 2011:334)ibaresinden Göktürklerde kadının mevkiinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır.Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür mesela: Uygur oymağının reisi savaşlarla ilgilenirken anası Uluğ Hatun adalet işleriyle ilgileniyordu (Gültepe, 2008: 179-182).Türk kültür tarihi açısından önemli çalışmalar yapan

Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" eserinde inceleme yapan Tezer Taşkıran İslamiyet'ten önceki Türk kadınından bahsederken devlet başkanlığının erkeğin tekelinde bulunmadığını devlet yönetiminin Hatun-Hakan ikilisinin ortak sorumluluğunda olduğunu belirtmektedir. Yasa niteliğindeki "Emirnameler"in ikisinin de imzası olmadıkça uygulanmadığı aktarılmaktadır. (Göksel, 1993: 107).Sarayda veya taşrada nerde oturursa otursun hatunun emrinde küçük çapta idari ve askeri bir teşkilatı, özel bir maiyeti ve hazinesi bulunmaktadır. Hatta AbulFarac,saltanatın bütün islerini Hatun'un gördüğünü bildirmektedir (Döğüş, 2015:132). Tarihi süreç içerisinde Orta Asya Türklerinde kadının unvanı Hatun'dur, Osmanlılarda Sultan'dır ve ikisinin de protokolde yeri ikinci sıradadır(Döğüş, 2015:146).

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE KADININ SİYASİ VE ASKERİ ROLLERİ

Burla Hatun

Kazan Bey, oğlu Uruz'u da yanına alarak ava gider. Av esnasında on altı bin kâfirin saldırısına uğrarlar. Uruz düşmana esir düşer; fakat babası bundan habersiz oğlunun eve döndüğünü sanmaktadır. Düşmanın ezildiğini sanarak askerleriyle evine döner.

Kazan Bey'in hanımı Boyu Uzun Burla Hatun oğlunun bu ilk avıdır diye Kazan Bey'i ve Uruz'u karşılamak için büyük hazırlık yaptırır. Kazan Bey eve dönünce; Uruz'un esir düştüğü anlaşılır. Kazan düşman iline giderek savaşır. Bir müddet sonra göz kapağına kılıç isabet eder ve kendisini sarp yerlere atar. Bu sırada Burla Hatun kırk ince belli kızı yanına alarak yetişir. Oğuz beyleri de birer birer yetişirler. Büyük bir savaş olur. Kazan ortaya hücum ederek Şökli Melik'i öldürür. Burla Hatun kâfirin kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Kâfir ordusu yenilir. Böylece Kazan ve Burla Hatun oğullarını kurtarır (Ergin, 2004: 10-11).

Banı Çiçek

Beyrek ve beşik kertmesi Banı Çiçek'in ilk tanışmasında kadının savaşçı rolleri öne çıkmaktadır:Banı Çiçek yaşmaklanır, haber sorar: "Yiğit, gelişin nerden? Beyrek: İç Oğuzdan der, İç Oğuzda kimin nesisin? Pay Püre Beyoğlu

BamsıBeyrek dedikleri benim. Kız: Peki ya ne yapmaya geldin yiğit? der. Beyrek de: Pay Piçen Beyin bir kızı varmış, onu görmeğe geldim der. Kız: O öyle insan değildir ki sana görünsün, amma ben Banı Çiçeğin dadısıyım, gel şimdi seninle ava çıkalım, eğer senin atın benim atımı geçerse onun atını da geçersin, hem seninle ok atalım, beni geçersen onu da geçersin ve hem seninle güreşelim, beni yenersen onu da yenersin der. Beyrek kabul eder! Pekâlâ, hemen atına bin."der.

Ata binerler, at koşturdular Beyrek kızı geçer. Ok atarlar yine Beyrek kızı yener. İki pehlivan olup güreşirler. Beyrek kızı yine yener. Kız o zaman: "Yiğit, Pay Piçe'nin kızı Banı Çiçek benim der. Beyrek üç öper bir dişler, düğün kutlu olsun Han Kızı diye parmağından altın yüzüğü çıkarır kızın parmağına geçirir. Aramızda bu nişan olsun Hân Kızı der(Sepetçioğlu, 1998: 72-74).

Selcen Hatun

Babasının Kan Turalı'ya nasıl kız istersin sorusuna:

"Ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı" diyerek cevap verir. Bu cevap üzerine babası Kanlı Koca:

"Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin, o yorulup didinsin sen yiyesin içesin gün geçiresin" Kan Turalı:

"Evet, canım baba öyle isterim, ya varıp bir cici bici Türkmen Kızı alırsan; ne yaparım? Ellesem eli kırılıverir, söylesem sözü yok, dillesem dili..." der.

Trabzon Tekfuru'nun güzeller güzeli Selcen (Selcan) Hatun adında bir kızı vardır. Bu hatun sağına soluna iki çift yay çeken yiğit bir hatundur (Sepetçioğlu, 1998: 127-128). Tam Kan Turalı'nın istediği kızdır. Fakat kızı almak için üç canavar öldürmesi şarttır.. O zamana kadar kızı isteyen otuz iki beyin oğlu daha ilkinde yenilerek hepsinin başı kesilir ve burca asılır (Ergin, 2004: 13).

Kan Turalı yiğitlerini de yanına alarak yola çıkar ve Trabzon'a gelir. Üç canavarı da savaşarak öldürür. Selcen Hatun'u da yanına alarak Oğuza doğru yönelirler.

Oğuz sınırına geldiklerinde Kan Turalı kırk yoldaşını babasına haberci olarak gönderir ve Kan Turalı ile Selcen Hatun güzel bir yerde konaklarlar. Kan Turalı konak yerinde uykuya dalar. Fakat Selcen Hatun kedisine aşık olanların arkalarına düşeceklerini düşünerek uyumaz. Ata binip nöbet tutar. Bu ara da tekfur kızı verdiği için pişman olmuş ve Kan Turalı ile Selcen Hatun'un arkasından altı yüz asker göndermiştir. Selcen Hatun nöbette beklerken bunların geldiğini görür (Ergin, 2004: 13). Selcen Hatun ve Kan Turalı'yı uyandırır. Kan Turalı kalkıp gözünü açar ki Selcen Hatun at üstünde, zırh giymiş ve mızrağı elinde. Selcen Hatun düşmanların geldiğini anlatır.Kan Turalı atına biner,

düşman üzerine yürür. Selcen Hatun da ata binerek Kan Turalı'nın önüne geçer. Kan turalı: "Güzelim nereye gidiyorsun" der. Kız: "Bey yiğit, baş ezen olsa börk bulunmaz mı olur, bu gelen kâfir çok kâfirdir, savaşalım, dövüşelim, ölenimiz, ölsün, sağ kalanımız otağa gelsin" der.

Selcen Hatun atını sürer. Düşmanını bastırır. Kaçanı kovalamaz aman diyeni öldürmez. Savaşa devam ederler ve düşmanı bastırırlar. Yolda Kan Turalı,Selcen Hatun'un kendisini kurtardığını söyleyerek övüneceğini düşünür ve der:

"Kalkıp ey Selcen Hatun doğrulduğunda
Yelesi kara soylu atına bindiğinde
Babamın ak otağının eşiğine indiğinde
Oğuzun elâ gözlü kızı gelini destan anlattığında
Herkes sözünü söylediğinde
Sen orada durasın övünesin
Kan Turalı perişan oldu
At arkasına aldım çıktım diyesin
Gözüm döndü gönlüm gitti
Öldürürüm seni"

Selcen Hatun cevap verir:

"Bey yiğit
Övünürse erkek övünsün aslandır
Övünmeklik kadınlara yaraşmaz
Övünmekle kadın erkek olmaz
Ala yorgan içinde seninle sarmaşmadım
Tatlı damak tutarak emişmedim
Al duvağımın altından söyleşmedim
Tez sevdin tez usandın dönek oğlu dönek
Yaradan Allah bilir ben sana
Dostum, âşıkım kıyma bana"

Kan Turalı: "Yok, elbette öldürmem gerektir." der. Kız öfkeleniverir: "Bre sersem budala, ben aşağı kulpa yapışıyorum, sen yukarı kulpa yapışıyorsun, bre densizin oğlu, okunla mı, kılıcınla mı, gel beri konuşalım." der.

Yüksek bir tepeye çıkarlar. Selcen Hatun okun temrenini (okun ucundaki delici parça) çıkarıp öyle bir ok atar ki Kan Turalı'nın aklı başından gider. Sonra kucaklaşıp barışırlar. Kan Turalı burada söyler:

"Işıl ışıl ışıldayan ince giyenim
Yere basmadan yürüyen selvi boylum
Kar üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Ressamların çizdiği karakaşlım
Kurumsu kırk tutam kara saçlım
Aslan soyu sultan kızı
Öldürmeğe ben seni kıyar mıydım?
Kendi canıma kıyarım ben sana kıymam
Ben seni deniyordum"

Selcen Hatun da cevap verir:

"Kalkıp da yerimden doğrulurdum
Yelesi kara soylu atıma binerdim
Babamın ak otağından çıkardım
Arku Beli Ala Dağı avlardım
Alageyik yaban geyiği kovalardım
Çekince bir ok ile vururdum
Temrensiz ok ile yiğit seni deniyordum
Öldürmeğe yiğidim ben seni kıyar mıydım" ?

Irağından yakınından gelişirler, gizli yaka tutarak koklaşırlar, tatlı damak vererek emişirler, ak boz atlara binerek koşuşurlar "(Sepetçioğlu, 1998: 139-141).

Mehmet Kaplan isabetli tespitiyle: "İslamiyet'ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanla çarpışır" (Kaplan,2009:39). Gerçekten de Dede Korkut Hikâyeleri'nde kadın karakterlerin savaşçılık özellikleri oldukça yüksektir.

Eski Türk toplumunda kadınlar ordulara veya birliklere kumanda edebiliyorlardı. Ata binip, ok yay ve kılıç kullanmaları gayet doğaldı. Örneğin Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un kızlarından birisi BidlisKürd hâkimi Şemsettin ile evliydi. Kara Yusuf'un kızı, Türkmen olduğu için, at koşturmayı, çevkân oynamayı, ok atmayı çok seviyordu. Kocası olan Bidlis hâkimi: "Biz Kürdüz, Türkmenler'in geleneği bizim halkımız arasında hoş ve makbul karşılanmaz." diyerek, karısının bunlarla meşgul olmasını önlemeye çalışmış ise

de bu müdahalesi aralarında geçimsizlik yaratmış ve belki ayrılmalarına sebep olmuştu. 1432 de Türkiye'den geçen Betrandon de la Brokuiere Türkmen kadınlarının yiğit kadınlar olup erkekler gibi savaştıklarını işittiğini ve buna çok hayret ettiğini belirtmektedir. Gezgin, Hama yakınında, 6-8 kargılı Türkmen'in yanında yine kargı taşıyan bir kadın görmüştür. XIX. yüzyılda bile, Cirid boyu oymaklarından birinin kethudası olan Kara Fatma, Kırım savaşına katılmıştır (Sümer, 1960: 439).

Hikâyelerin oluşum tarihi ilişkisi altında atlı-göçebe kültür ve medeniyetini yaşayan dönemin insanı ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmak ve yaşamını sürdürmek için kuvvetli olmaya mecburdur. Boylar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı ve destan devrinin temel özelliklerinden kabul edilen kolektif düşünce prensibinin hâkim olduğu bu dönemde yiğitlik, savaşçılık ve güç bireyin kendini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur (Öncül, 2008: 575-576). Bu münasebet ile erkek gibi kadında hayatını sürdürmek ve kendisini koruyabilmek için kadın bünyesinin el verdiği ölçüde bütün fiziki ve askeri özelliklerini geliştirerek kendini yetiştirmiştir. Erkek evden uzaklaştığında evin yönetimi evin hatununa geçtiğinden hatun evini ve çocuklarını koruyacak kadar kuvvetli ve savaşçı olmak zorundadır. Erkek ile kadın arasında fiziki kuvvet farkı günümüzdeki kadar belirgin değildir. Eski Türk kadını kuvvet, tahammül, gayret, azim, cesaret bakımından erkeğin neredeyse bir eşidir (Koca, 2003: II, 105). Yeri geldiğinde askeri özelliklerini sergileyerek bir yiğit yeri geldiğinde kadınsal özelliklerini sergileyerek ana ve eş olmuştur. Kadındaki savaşçılık özellikleri ana karakterlerde oldukça açık biçimde işlenmiştir. Hikâyelerin geçtiği toplumda kahramanlık en büyük değerdir.Erkek kadında, kadın da erkek de kahramanlık vasfı arar (Kaplan, 2009: 40).

Dede Korkut hikayelerinde “yiğit kadın”ın zıttı olarak “cici bici Türkmen kızı” tabiri kullanılmaktadır. Ancak bu tabirin dışında hikayelerin hiçbir yerinde cici bici Türkmen kızlarının rolleri hakkında bir malumat verilmemiştir (Gültepe,2013:139)

SONUÇ

Oğuznamelerde kadın askeri özellikleriyle ilk olarakOğuz’un Kıl-Barak savaşında karşımıza çıkmaktadır. Kıl-Barak ülkesinde eşlerine ihanet eden kadınlar ülkelerinin yok olmasına neden olmuşlardır. Bu kadınlar karşımıza

oldukça olumsuz bir rolle çıkmaktadır. Bu hikâyedeTürk kadınlarına ve çocuklarına eşlerine ve ülkelerine ihanet etmeme noktasında bir nasihat niteliğindedir. Hikâyelerde hiçbir Türk kadınına bu tip olumsuzluklar yüklenmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Kıl-Barak kadınları oldukça zeki ve askeri manevraya sahiptir. Bu tip özellikler sık sık hikâyelerdeki kadın kahramanlara yüklenmektedir.

Oğuznamelere göre kadının devlet işlerinde sözünün geçtiğini çok net bir şekilde söyleyebiliriz. Bayur Hatun, Mama Hatun, Bal Hatun, Gever Hatun buna en güzel örneklerdir. Bu motifler Türk tarihindeki hatunlarla örtüşmektedir. Biliyoruz ki eski Türk devletlerinde Hatun önemli bir konuma sahiptir. Yine biliyoruz ki Türklerde kadın hükümdar örnekleri vardır. Hunlarda yabancı elçi kabulünde Hatun da bulunurdu. Törenlerde, şölenlerde, kengeşlerde, kurultayda, ibadetlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun mutlaka hakanın yanında bulunurdu. Oğuznamelerde yedi kadının Oğuz İli'ne beylik ettiği yazılır ki bu bilgi de hiç garipsenmez çünkü Türk toplumunda kadın hükümdarlara rastlanmaktadır.

Tarih boyunca devlet siyasetine yön vermede siyasi evlilikler önemli rol oynamıştır. Türklerde de özellikle Orta Asya Türk devletlerinde ve yine ortaçağ Türk devletlerinde siyasi evliliklerin sık sık yapıldığını bilmekteyiz. Bu siyasi evlilikler Reşideddin Oğuznamesine de konu olmuştur. Tuman Han'a, aslında kendi hakkı olan tahtı ele geçirebilmek için naibinin kızıyla evlenmesi nasihat edilmektedir. Genel olarak siyasi evlilikler ya devletler ya da kişiler arasında yumuşatıcı bir etken olur, ya var olan iktidarı güçlendirir ya da yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi iktidarı ele geçirmek için siyasi evlilik yapılır.

Reşideddin Oğuznamesi'nde dikkat çeken bir diğer nokta ise kadınların erkeği için gurur kaynağı olmasıdır. Yüzyıllardan beri Türk ananesinde var olan bu durum günümüze kadar ulaşmıştır. Oğuznamede de Koma Bey'in eşi için savaştığı görülmektedir. Genel olarak Türk erkeği eşi için ölümden bile çekinmemektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde kadınlar daha çok savaşçılık özellikleri ile ön plana çıkarılmıştır. Ok atan, kılıç kullanan, ata binen, ava giden, zırh kuşanan, mızrak kullanan ve daha nice savaşçı özellikleri olan kadınlardan sıkça bahsedilmektedir. Bu savaşçılık birkaç kadının üstün meziyeti değildir. Toplumdaki bütün kadınlarda olması gereken bir özelliktir. Kadın yaşamını idame ettirebilmesi için bu yeteneklere haiz olmalıdır. Ayrıca erkekler kadınlarda özellikle savaşçılık meziyetini aramaktadır. Hikâyelerde evlenecek delikanlıların eşlerinde aradıkları özelliklerin en başında savaşçılık gelmektedir.

Oğuznamleredeki kadın rolleri oldukça aktiftir. Kadınlar hayatın her alanında rol almaktadır. Tarihi gerçeklerle destanî mahiyetteki Oğuznameler karşılaştırıldığında Oğuznamelerin Türk toplumunun yapısına ufak tefek

çelişkiler dışında uygun olduğu açıkça görülmektedir. Türk tarihi boyunca kadınlar her dönemde içtimaî ve siyasi konumları itibarıyla önem teşkil etmektedirler. Hunlardan itibaren Gök-Türkler, Uygurlar ve Oğuzlarda hükümdar eşleri soylu bir boydan seçilirdi. Kağanların eşleri hatun alarak her konuda söz sahibi olurdu. İslamiyet'in kabulünden sonrada yine kadınlar itibar sahibiydi. Karahanlılar, Harzemşahlar ve Selçuklular tarihinde bu örneklere bolca rastlanmaktadır. Bu kadınlar arasında devlet siyasetine yön verenler, naiplik yapanlar, hatta devlet başkanlığı yapanlar vardır. Önemli tarihi kaynaklarda Anadolu'daki Türk kadınlarının çok önemli siyasi, askeri ve sosyal faaliyetlerinin bulunduğu yazmaktadır.

Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da Türk kadınları diğer Arap veya İranlı Müslüman kadınlardan daha etkili ve daha özgürdür. İslâmiyet'in kabulü Müslüman Türklerde kadını ikinci plâna atmamıştır.

KAYNAKÇA

Aça, M., 2007, Reşideddinoğuznâmesi'nde Kadın, Milli Folklor, 19 (76), Ss.76-92

Aça M., 2011, Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp oğuznamesi, Kömen Yay. Konya, 276s.

Döğüş, S., 2015, Kadın Alplardan Bacıyân-I Rum'a (Anadolu Bacıları Teskilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii,Ksü Sosyal Bilimler Dergisi, C.12, S.1, Kahramanmaraş,Ss.127-150

Ebülgazi B.,T.Y. , Şecere-İ Terakime, Tercüman Yayınları, B.Y.Y. , 97s.

Ergin, M. 2004, Dede Korkut Kitabı(I), Tdk Yay. , Ankara, 251s.

Göksel, B., 1993, Çağlar Boyunca Türk Kadını Ve Atatürk, Ankara, 245s.

Gültepe, N., 2008, Türk Kadın Tarihine Giriş, Ötükenneşriyat A.Ş., İstanbul, 363s.

_______.,2013 Türk Kadın Tarihine Giriş, 2.Baskı,Ötükenneşriyat A.Ş., İstanbul,363s

Kaplan, M., 2009, Dede Korkut Kitabı'nda Kadın, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, Dergah Yayınları, İstanbul, Ss.39-50

Kaya, G., 2011, Battal Gazi Destanı'nın (343-675) Çeviri Yazısı Ve Metin Sözlüğü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş

Koca, S., 2003, Türk Kültürünün Temelleri C.Iı, Başkent Matbaacılık, Ankara, 305s.

Kortantamer, S., 2002, Memlûk Toplumunda Kadın, , Türkler C. Iıı, Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,Ss.772-787

Köksel, Behiye, 2011, Orhon Yazıtları'nda Kadın, E-Jornal Of New World Sciences Academy, Volume.6,.Ss.331-341

Köprülü, M. F., 1943, Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten, C.Vıı, S. 27, Ss.379-458

Ögel, B., 2006, Türk Mitolojisi, Cilt: Iı, Ttk Yay. Ankara, 610s.

Öncül, K., 2008, Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı Kadın Tipi Ve Animus Kavramı, International Periodicalforthelanguages, Literatureandhistory Of Turkishorturkic Volume 3/2, Ss. 574-581

Sepetçioğlu, N., 1998, Dede Korkut Kitabı, İrfan Yayımcılık Ve Tanıtım Ltd. Şti., İstanbul, 220s.

Sümer, F., 1960, Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyetde Eserler, Ttk Basımevi, Ankara, 455s.

Togan, Z., 1982, Oğuz Destanı, Reşideddinoğuznamesi Tercüme Tahlili, Enderun Kitabevi, İstanbul, 164s.

Ükten, S.S., 2010, Kazan Oğuznamesi'nin Tarihsel Ve Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 174s.